

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ им. НАСИМИ**

На правах рукописи

МАМЕДОВА УЛЬВИЯ ЮСИФ кызы

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АНГЛИЙ-
СКИХ И АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ПОСЛОВИЦ**

5704.01 – Теория языка

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание научной степени
доктора философии по филологическим наукам

БАКУ – 2013

Работа выполнена в отделе лексикографии Института Языкознания имени Насими Национальной Академии Наук Азербайджана

Научный руководитель: *доктор филологических наук,
профессор*
Исмаил Орудж оглы Мамедли

Официальные оппоненты: *доктор филологических наук,
профессор*
Бахар Джумай кызы Джафарова

доктор философии по филологическим наукам
Фазиль Замеддин оглы Ахмедов

Ведущая организация: **Кафедры общего языкознания и азербайджанского языка Бакинского славянского университета**

Защита состоится « 14 » 05 2013 года в ___ часов на заседании Диссертационного Совета (Д.01.141) по защите диссертации на соискание ученого степени доктора филологических наук и доктора философии по филологии при Институте Языкознания имени Насими Национальной Академии Наук Азербайджана.

Адрес: Аз 1143, Баку, проспект Г.Джавида 31, Институт Языкознания им. Насими НАНА

С диссертацией можно ознакомиться в Центральной Научной библиотеке НАНА.

Автореферат разослан «   » _____ 2013 года.

Ученый секретарь Диссертационного Совета, доктор филологических наук

Н.Ф.Сеидалиев

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Исследование проводится в аспекте сопоставления и сравнения основных черт, присущих структуре английских и азербайджанских пословиц, а также положений теории современного перевода применительно к переводу текстов пословиц разнообразного содержания.

Актуальность исследования. Пословицами принято называть краткие устойчивые народные изречения, обобщающие социально-исторический опыт народа и вошедшие в разговорную речь. Пословицы – это суждения, заключающие в себе законченную мысль. Они возникают из наблюдений, из того, что уже подтверждено и проверено жизнью.

Пословицы служат не только для украшения речи, но и для выражения ряда суждений и представлений, которые другим способом выразить или неудобно, или же трудно. Пословичные изречения используются для обозначения типовых жизненных ситуаций, которые описывать обычными словами – занятие крайне неблагородное, да и нелегкое. Более того, многие народные изречения настолько привычны для носителей данного языка, что они употребляют их иногда в неполном, т.е. усеченном виде или просто намекают на них.

Кроме того, в составе любого языка имеется немало паремий, общий смысл которых совершенно не вытекает из значений составляющих их компонентов и бывает, как правило, связан с фольклорным или же популярным авторским текстом. Отсюда и необходимость знания пословиц изучаемого иностранного языка, ибо для того, чтобы овладеть данным языком, недостаточно выучить грамматику и усвоить какой-то запас слов и так называемых идиом и фразеологизмов. Для этого необходимо также знать и определенный набор пословиц, поговорок, загадок, примет, поверий и других паремий, т.е. народных изречений, хорошо известных носителям данного языка, и поэтому весьма часто употребляемых ими.

Сопоставительное изучение языков является одним из важных и наиболее актуальных направлений современного языкознания. Значение подобных исследований не подлежит сомнению. Сопоставление структур английских и азербайджанских пословиц позволит нам вскрыть сходства и специфические для каждого языка различия в выборе лексических и грамматических средств при описании одного и того же факта, оно позволит также выявить такие факты и закономерности в структуре пословиц исследуемых языков, которые остаются скрытыми при их внутриязыковом рассмотрении.

В подтверждение смысла проведения подобного исследования хочется привести высказывание В.Гумбольдта: «Языки – это иероглифы, в которые человек заключает мир и свое воображение. Через многообразие языков для нас открывается богатство мира и многообразие того, что мы познаем в нем, и человеческое бытие становится для нас шире, поскольку языки в отчетливых и действенных чертах дают нам различные способы мышления и восприятия».¹

Сопоставительное изучение английских и азербайджанских пословиц имеет также определенное историко-философское значение.

Сопоставительное изучение образов, легших в основу пословиц английского и азербайджанского языков, имеет также большое научное практическое значение для таких наук, как этнолингвистика и этнопсихология, которые изучают взаимодействие лингвистических и этнических факторов.

Данное исследование целесообразно с точки зрения познания «духа языков», с позиции типологии культуры.

Материалы исследования. Исследование проводилось на базе существующих научных трудов, характеризующих уровень изученности рассматриваемой нами проблемы, как в общезыковом плане, так и в рамках английского и азербайджанского языков.

---

¹ Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М., 1985, стр.349.

Теоретической базой послужили труды А.Дандиса, А.Тейлора, В.Доля, Б.Путилова, З.Ализаде, Г.Юсифова, Т.Абаскулиева и др.

Источники исследования. Более 1500 пословиц азербайджанского и английского языков, послуживших объектом данного исследования, собраны автором из следующих источников: «Словарь английско-азербайджанских пословиц и поговорок» (2009), A.Abbasov «Dictionary of english-azerbaijan proverps and sayings» (Баку, 2009), И.Гамидов «Словарь азербайджанско-русских пословиц» (Баку, 2004), A.Hüseynzadə. Atalar sozü (Баки, 1985). А.С.Альбовин «Русско-англо-латинский словарь крылатых слов и выражений». М. – СПб, 2006, «Краткий русско-азербайджанский и азербайджанско-русский словарь пословиц» и др.

Методы исследования. В диссертации применяются описательные и сопоставительные метод и исследования, которые являются одним из основных методов в лингвистике. Этот метод позволяет установить наиболее общие для сопоставляемых языков черты поверхностного и глубинного уровней.

Цели и задачи исследования. Целью настоящей работы является проведение структурно-семантического анализа английских и азербайджанских пословиц.

Поставленная в исследовании цель достигается путём решения конкретных задач:

- определить теоретические основы исследования, сделав обзор существующей теоретической литературы по исследуемому вопросу;
- провести структурный анализ английских и азербайджанских пословиц;
- определить существующие типы пословиц;
- раскрыть семантические особенности пословиц;
- проанализировать различные способы перевода английских пословиц на азербайджанский язык;
- определить тематические группы исследуемых пословиц;

- выявить сходства и различия азербайджанских и английских пословиц.

Научная новизна диссертации заключается как в самой постановке вопроса, так и в широте материала исследования и научных результатах, полученных в процессе исследования.

Объект и предмет исследования. Объектом исследования являются английские и азербайджанские пословицы. Предметом исследования является проведение структурно-семантического анализа английских и азербайджанских пословиц.

Теоретическая значимость работы заключается в том, что в процессе сопоставления английских и азербайджанских пословиц выявляются их структурно-семантические особенности.

Поскольку определение структурных особенностей языков и их классификация на основе этих особенностей составляют содержание типологического направления в изучении языков, именно это направление нуждается в результатах сопоставления языковых структур в целом или отдельных языковых фактов.

Кроме того, в процессе сопоставления языков устанавливаются общие для них черты, что позволяет выявить ряд лингвистических универсалий, занимающих видное место в разработке общей теории языка.

Практическая значимость работы. Определение структурно-семантических особенностей английских и азербайджанских пословиц, выявленных в процессе их сопоставительного изучения, может найти применение в теории и практике перевода, а также в методике преподавания иностранных языков, в частности, в методике преподавания английского языка.

На защиту выносятся следующие основные положения:

- функциональная определения пословиц неудовлетворительны, т.к. большинства их указывает на её свойства обобщать ситуацию или давать определенные рекомендации, что может наблюдаться и в других этических жанрах фольклора;

- сравнительно-сопоставительное исследование структуры английских и азербайджанских пословиц выявляет общие чер-

ты в выборе лексических и грамматических средств при выражении одинакового в обоих языках содержания (факта) и одновременно характерные особенности этих языков;

- смысловое сходства большинства английских и азербайджанских пословиц, может объясняться, обосновываться существованием в пословичном фонде обоих языков изречения международного распространения, почерпнутых из одних и тех же источников;

- исследование показало, что в структуре пословиц обоих исследуемых языков могут выявиться скрытое сохранившиеся факты и закономерности.

Апробация работы. Диссертационная работа выполнена в отделе Лексикографии Института Языкознания имени Насими Национальной Академии Наук Азербайджана. Результаты исследования докладывались на международной и республиканских научных конференциях. Основные положения диссертации нашли отражение в 10 публикациях.

Структура диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения. К основному тексту прилагается список использованной литературы.

СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во введении обоснована актуальность выбора темы, определены цели и задачи исследования, представлен объект исследования, освещены научно-теоретическое и практическое значение работы, теоретическая и методологическая основа исследования, даны сведения об апробации основных положений и результатов исследования.

В первой главе – **«Теоретические основы исследования английских и азербайджанских пословиц»** – рассматриваются вопросы, связанные с трактовкой пословиц.

Предложить краткое и в то же время приемлемое для работы определение пословицы, особенно такое, которое охватывало бы все пословичные фразы, почти невозможно. Между тем определение пословичного жанра, даже самое приблизитель-

ное, было бы полезным для всех видов паремиологических исследований, будь то историческое изучение отдельной пословицы или поиски характерных национальных черт в обширном фонде пословиц какого-либо народа.

По мнению Алана Дандиса, пословица лучше всего может быть определена в структурных терминах.¹ Чисто функциональные определения несостоятельны, так как другие фольклорные жанры могут иметь те же самые функции, что и пословицы. Например, большинство функциональных определений пословицы указывает на ее свойство обобщать ситуацию или рекомендовать определенные действия. Однако этими свойствами могут обладать повествовательные тексты и других жанров фольклора.

Отсюда и необходимость проведения структурного анализа пословицы.

Следует отметить, что вопрос о структуре пословицы в прошлом неоднократно обсуждался. Так, в 1947 году М.М.Киммерле пыталась создать классификацию народных изречений, которая включала бы и пословицы. Однако ее система была связана с чисто лингвистическими и в частности синтаксическими формулами.² При этом не все из семнадцати категорий, выделенных Киммерле, относились к пословицам, а использование ею таких грамматических признаков, как сказуемое – существительное, сказуемое – прилагательное и т.п., свидетельствует о том, что ее анализ касается, скорее, поверхностной структуры пословиц, чем глубинной. Грамматический анализ пословиц действительно можно провести, но такой анализ вряд ли поможет существенно разъяснить структуру пословицы. Дело, конечно, не в том, обладают или не обладают пословицы языковой, в частности синтаксической структурой. Раз пословицы сложены из слов, они и должны иметь языко-

---

¹ Georges Robert and Dandes Alan. Toward a structural definition of riddle – «Journal of American folklore», 1963, p.14.

² Kimmerli Marjorie M. A method of collection and classifying folk sayings – «Western Folklore», 6, 1947, 351.

вую структуру. Вопрос состоит в другом: лежит ли в основании пословиц – помимо языковой и в противовес ей – какая-либо «фольклорная структура», которую можно было бы выделить особо. Однако проблема выделения фольклорных структур, которые лежали бы в основе пословиц, непосредственно связана с тем, что именно следует подвергать анализу – пословичный образ, пословичное сообщение или архитектурную формулу пословицы. Эти три аспекта пословицы были выделены М.Кууси.¹

Языковеды давно различают прямое и переносное значение слова. Так, слово *«burun»* (нос) в предложении *«Onun burnu balacadır»* (У него маленький нос) и такое же слово в предложении *«Qayığın burnu qayaaya toxundu»* (Нос лодки коснулся скалы) обладают одинаковой внешней формой, но их внутреннее содержание или их смысл различен. В первом случае речь идет об обычном носе в прямом значении этого слова, а во втором – о передней части лодки, т.е. о носе в переносном значении. Сходное явление наблюдается и в области пословиц и поговорок. Например, в пословичном изречении *«Almaz palçıqda da parıldayıır»* (*«Алмаз и в грязи блестит»*) речь как будто бы идет о драгоценном камне – алмазе, попавшем в грязь, а на самом же деле здесь сообщается о любом хорошем объекте (предмете или человеке), который и в плохих (тяжелых) условиях (*«в грязи»*) сохраняет свои достоинства. Аналогичное явление наблюдается в английской пословице *«Birds of a feather flock together»* (*Eyni ləkəli quşlar bir yerə toplaşarlar*), которая служит знаком другой типовой ситуации, которую можно описать словами «свой всегда к своему стремится». То же самое относится и к азербайджанской пословице *«Taylı tayını tapmasa, günü «ah-vayla keçər»* и к русской *«Рыбак рыбака видит издалека»*. Как видно, все эти три сходные пословичные изречения имеют переносное значение. Знаком и моделью другой типовой ситуации является английская пословица *«Don't throw*

---

¹ Kuusi Matti. Ein Vorschlag für die Terminologie der peomiologischen struktur analyse – «Proverbum», № 5, 1966, 97.

out dirty water before you get in fresh» (Təmiz su gətirməyincə çirkli suyu atma), которая соответствует азербайджанской поговорке «*Ay cirkin sən burda dur, mən gedim gözəl axtarım*». Суть типовой ситуации, знаком и словесной моделью которой является и английская, и азербайджанская поговорка, заключается в том, что «*когда нет какой-либо лучшей вещи, пользуются худшей*».

На основании вышеприведенных примеров можно сказать, что при всей своей предметно-образной разнице азербайджанская поговорка может оказаться смысловым соответствием английской поговорки. Значит, различие в образах не обязательно свидетельствует о существовании соответствующих различий в содержании сходных по смыслу поговорок в английском и азербайджанском языках.

В таком случае, чем же можно объяснить, что английские и азербайджанские поговорки при всех своих многочисленных различиях могут оказаться сходными друг с другом? Ответ на данный вопрос и составляет цель наших исследований.

Сопоставительное изучение английских и азербайджанских поговорок, показывает, что смысловое сходство английских и азербайджанских изречений частично объясняется наличием в английском и азербайджанском поговорочных фондах изречений международного распространения, восходящих к одним и тем же источникам. Таковы, например, известные многим народам поговорки:

If the mountain won't come to Mahomet, (then) Mahomet must go to the mountain. Dağ Məhəmmədin yanına gəlməsə, Məhəmməd dağın yanına gedər. Если гора не пойдет к Магомеду, (тогда) Магомед пойдет к горе.

Или же:

There is no rose without a thorn. Gül tikansız olmaz. Нет розы без шипов и т.д.

Однако такие поговорки немногочисленны. Тогда в чем же дело? В чем же главная причина сходства поговорок? Почему поговорочные изречения разных народов мира совпадают друг с

другом? Ученые-паремиологи отвечают на эти вопросы по-разному. Одни из них объясняют сходство пословиц и поговорок этническим и языковым родством народов, другие – заимствованиями, обусловленными хозяйственными и культурными контактами, третьи – сходством опыта и однородностью идеологии на одинаковых ступенях общественного развития.

Совершенно прав Г.Л.Пермяков, когда говорит, что, действительно, у народов, находящихся в близком родстве, больше пословиц, имеющих буквальное сходство, чем у народов из разных языковых семей, а у соседних народов, связанных многовековыми контактами, больше буквально совпадающих изречений, чем у народов, не имеющих непосредственного общения,¹ каковыми являются, например, азербайджанский и английский народы.

Пословичные системы разных языков принципиально не совпадают. Несмотря на некоторый общий фонд (взаимные кальки, заимствования из классических языков, библейских текстов, общеевропейского пословичного пула), азербайджанские и английские пословицы складывались в различных исторических условиях, отражая общественно-экономический уклад и условия развития, не совпадающие у двух народов. Расхождения касаются и используемых образов, и самих сентенций, и тематики текстов, в которых применимы пословицы. Различается также и характер употребления пословиц, распространенность в различных слоях общества, престижность знатков пословиц и т.д. Поэтому у многих пословиц нет не только полных, но и частичных соответствий или синонимов. В этих случаях, а также при малочисленности близких соответствий в диссертации приводятся отдаленные схождения.

Из других свойств пословиц (а пословица – это миниатюрное художественное произведение) отметим, в первую очередь, дидактичность, т.е. поучающее содержание, назидательность, и афористичность, т.е. способность в сжатой форме выразить меткое наблюдение обобщением опыта всей (и не одной) жиз-

---

¹ Пермяков Г.Л. Основы структурной паремиологии. Москва, 1988, стр.22.

ни. Нравоучение и частное наблюдение не получит прописки во фразеологическом фонде языка, если оно не будет отлито в соответствующие языковые формы, отвечающие требованиям краткости и ритмомелодической организации. Такая формальная организация тесно связана с экспрессивностью и эмоциональной оценочностью пословиц.

Вторая глава диссертации посвящена **структурному анализу английских и азербайджанских пословиц**, где пословицы делятся на уравниательные, оппозитивные и оппозитивно-каузальные.

Результаты структурно-семантического анализа позволяют выделить следующие группы пословиц и поговорок в английском языке с точки зрения их перевода на азербайджанский язык.

1. Пословицы, имеющие в азербайджанском языке адекватные пословичные изречения, которые совпадают со своими английскими параллелями и по смыслу, и по образности, и по составу основных компонентов (по синтаксической структуре такие параллели, да и другие пословичные изречения аналогичного значения не всегда совпадают, что объясняется, видимо, различиями в грамматических строях английского и азербайджанского языков).

A new broom sweeps clean   All that glistens is not gold
≅ Təzə süpürğə təmiz süpürər   ≅ Hər parıldayan qızıl deyil/olmaz
A fool threw a stone in a well which a hundred wise men couldn't
pull out ≅ Dəli quyuya bir daş atdı, yüz ağıllı çıxara bilmədi

Такие параллели английских пословиц можно называть эквивалентами.

2. Аналогичные пословицы или так называемые неполные параллели, которые адекватны по смыслу, но отличаются от соответствующих азербайджанских пословичных изречений полностью или частично по своему образу и лексическому составу:

Among the blind the one-eyed man is king $\cong$ *Qazan olmayan yerdə güvəc də qazandır* или *Qoyun olmayan yerdə keçiyə Kərə-məddin ağa deyərlər*.

He that would eat the fruit must climb the tree $\cong$ *Könlü yemiş istəyənlər dolanar tağ başına*.

Следует отметить, что некоторые из таких английских пословиц имеют в азербайджанском языке не один, а несколько аналогов, например:

Never trouble till trouble troubles you $\cong$ *Xətə sənə toxunmayıncə, sən xətauə toxunma; Sənə toxunmayan bələdan gen gəz; Yatan iti oyatma; İlanın quyruğunu basma*.

3. Третью группу английских пословиц и поговорок составляют такие пословицы и поговорки, которые не имеют никаких параллелей – ни эквивалентов, ни аналогов в азербайджанском языке.

В свою очередь, в диссертации тематические пары второго конструктивного типа подразделяются на подтипы: а) пары, члены которых существуют сами по себе, но допускают существование промежуточных форм, т.е. различаются по степени своих качеств (например, «*güclü –zəif*», «*ısa-alçaq*» и т.д.); б) пары, между членами которых нет и не может быть промежуточных форм (например, «*dost-düşmən*», «*doğma-yad*» и т.д.); в) пары, члены которых представляют вещь и ее отсутствие (например, «*danımaq-susmaq*», «*elm-nadanlıq*» и т.д.).

Кроме того, имеются и тематические пары четвертого конструктивного типа (IV), представляющие собой разного рода пересечения элементарных тематических пар, т.е. пар всех предыдущих типов. Таковы, к примеру, «*keyfiyyət-kəmiyyət*» и «*gözəllik-məhəbbət*», возникшие из пересечения пар «*ıaxşı-pis*» и «*çox-az*», а также «*gözəllik-eybəcərlik*».

I. *Инвариантные пары противопоставленных сущностей, представляющих разные стороны одной и той же вещи.*

1. *Содержание – форма.* О содержании и форме вещей, об их внутренней и внешней сторонах, о сущности и явлении, о

сути вещей и их видимости, о самой вещи как таковой и ее облачении (одежде, наряде, упаковке).

2.Целое – часть. О всей вещи в целом и об отдельном ее элементе, о разных частях, составляющих одно целое, а также о полном наборе каких-либо вещей (комплекте) и отдельно взятой вещи из такого набора.

3.Начало – конец. О начале и конце вещей, в том числе о начале и конце жизни (рождении и смерти), начале и конце дня (утре и вечере), начале и конце года (весне и зиме или осени), начале и конце какого-либо дела и т.д.

4.Начало – продолжение. О начале и продолжении каких-либо дел, в том числе о действиях и их естественном и неестественном продолжении или последствиях, а также о предыдущем и последующем вообще.

5.Вещь – признак (вещи). О вещи и каком-либо ее отличительном или характерном признаке, в том числе цвете, форме, особом свойстве, действии и т.д., а также о вещи и первом ее проявлении или предвестнике.

6.Верх – низ. О верхней и нижней сторонах вещей, в том числе о небе и о земле, о вершине и подножии (горы), о крыше и фундаменте (здания), о голове и ногах (человека), вершине и корнях (дерева) и т.д.

II. Инвариантные пары противопоставленных сущностей, представляющих физически разные объекты.

Пары, члены которых существуют сами по себе, однако допускают существование промежуточных форм (т.е. различаются по степени качеств).

1.Большое – малое. О больших и малых вещах, о значительном и незначительном вообще, в том числе о значительных и незначительных событиях и поступках, а также о значительных (выдающихся) и незначительных людях.

2.Длинное – короткое. О длинных и коротких вещах, в том числе о предметах обихода, одежде и т.д., а также о пространственных и сжатых речах.

3. *Высокое – низкое.* О высоких и низких вещах, в том числе о предметах, имеющих большую и малую высоту, о возвышенном и низменном, а также о знатных и незнатных людях.

4. *Сильное – слабое.* О сильных и слабых вещах, т.е. о вещах, обладающих значительной и незначительной силой, в том числе о влиятельных и невлиятельных людях.

5. *Крепкое – некрепкое.* О крепких и некрепких вещах, в том числе о вещах прочных и непрочных, твердых и мягких, а также о толстом и тонком (месте).

6. *Новое – старок.* О новых и старых вещах, в том числе о новых и старых предметах, о недавних и давних событиях, о нововведениях и старинных обычаях.

Таких предметных групп 38. Об этих группах, различающиеся по степени качеств говорится в диссертации подробно.

II б. *Пары, между членами которых не имеется промежуточных форм.*

1. *Два – один.* О двух и одной вещах, в том числе о паре вещей и одной вещи из этой пары, о двух претендентах на одно место, а также о двух вещах (в значении «много») в сопоставлении с одной единственной вещью.

2. *Свое – чужое.* О своих и чужих вещах, в том числе о своем и чужом добре (имуществе), своих и чужих мыслях, достоинствах, недостатках, словах и т.д.

3. *Родные – неродные.* О родных и неродных (людях), т.е. о родственниках и неродственниках, о членах своей семьи, рода, в том числе о братьях, сестрах, дядях, тетях и остальных родичах, с одной стороны, и соседях, знакомых и просто посторонних, чужих людях – с другой.

4. *Подобные – неподобные.* О подобных и неподобных вещах, т.е. о вещах одинаковой и неодинаковой природы или судьбы, одинаковых и неодинаковых свойств, в том числе о людях одной профессии, животных одной (не одной) породы, минералах одного (не одного) вида, товарищах по несчастью.

5. *Привычное – непривычное.* О привычном и непривычном, т.е. о вещах, с которыми сталкиваются повседневно, о вещах необычных, редких, с которыми встречаются мало и не подолгу.

6. *Доступное – недоступное.* О доступных и недоступных вещах, т.е. о вещах, имеющих или легко достижимых и таких, которых нет и нельзя или же очень трудно достать (получить).

7. *Здоровый – больной.* О здоровых и больных индивидуумах (людях, животных, растениях), в том числе о невредимых и раненых или калеках, а также о здоровье и болезни вообще.

Таких пар в исследовании 54.

Группа «Два - Один» частично перекликается (точнее, пересекается) с группой «Много - Мало» из предыдущего подраздела (11а). Однако две эти группы различаются типологически и потому должны быть даны раздельно.

По существу, изречения о слове и деле относятся к предыдущей группе («Материальное - Идеальное»). Однако практически эти изречения осмысляются носителями паремий как самостоятельное. По всей вероятности, это объясняется тем, что в них сформулированы жизненно важные правила обращения со словом, отсутствующие в других изречениях группы «Материальное - Идеальное».

II в. Пары, члены которых представляют вещь и ее отсутствие (по крайней мере формально).

1. Слово – молчание. О слове и молчании, о сказанном и не сказанном, а также о говорящих и молчащих, спрашивающих и неспрашивающих, болтунах и молчунах и о многословии и молчаливости вообще.

2. Единство – разобщенность. О единстве и разобщенности, т.е. о вещах, действующих совместно (сообща) и врозь (поодиночке), в том числе о дружных и недружных (людях), о согласии и разладе, о едином коллективе и отколовшихся от него отдельных членах.

3. Цельность – двойственность. О цельности и двойственности вещей, т.е. об их внутренней однородности и противоре-

чивости, проявляемых как в наличии подходящих и неподходящих друг другу свойств, так и в действиях, находящихся в согласии друг с другом и взаимоисключающих.

4. Знание – невежество. О знании и невежестве, в том числе о знающих и незнающих, ученых и неучах, грамотных и неграмотных, а также о воспитанных (вежливых) и невоспитанных людях (невежах).

III. Инвариантные пары противопоставленных сущностей, представляющих физически разные вещи, которые, однако, не могут существовать друг без друга.

1. Акция – реакция. Об акции и реакции, т.е. о действиях и ответных действиях, в том числе о вопросах и ответах, о севе и урожае, о заслуге и награде, а также о вине и наказании.

2. Порождающее – порождаемое. О порождающем и порождаемом, в том числе о родителях и детях, о предках и потомках, а также о семенах и корнях или семенах и растениях, с одной стороны, и побегах или плодах – с другой.

3. Производитель – производимое. О производителе и производимом, в том числе о производителе каких-либо благ и самих этих благах, а также о пользовании ими.

4. Причина – следствие. О причине и следствии, т.е. о вещах, влекущих (или невлекущих) за собой другие, зависимые от первых, вещи.

Фактически тематическая группа «Причина - Следствие» представляет собой один определенный тип взаимосвязи вещей, а именно «Взаимозависимость - Независимость» состоит из материала разных предметных групп («Основное - Сопутствующее», «Порождающее - Порождаемое», «Окружающее - Окружаемое» и ряда других), однако в языке и фольклоре разных народов осмыслиется как самостоятельная предметная группа, поскольку в изречениях прямо говорится о причинах и следствиях (например, в афоризме кикуйу: Нет ничего такого, что не было бы причиной существования другого).

IV. Инвариантные пары противопоставленных сущностей, представляющие наиболее частые пересечения элементарных

тематических пар и поэтому могущие рассматриваться в диссертации в качестве самостоятельных.

Некоторые элементарные пары значительно чаще встречаются в пересечениях, чем в «чистом виде». Так, пересечение пар «*Видеть – Не видеть*» и «*Слышать – Не слышать*» дало пару «*Видеть - Слышать*».

Члены всех инвариантных тематических пар (в реальных изречениях они обычно представлены парами более низких рангов вроде «*Сладкое - Горькое*» или «*Чистое - Грязное*», а также парами каких-либо конкретных вещей-образов вроде уже знакомых нам Горы или Мыши или Огня и Дыма) вступают в различные отношения друг с другом. Так, например, «*Порождающее - Порождаемое*» могут находиться в отношении взаимной бытийной зависимости: «*Если есть Порождающее, то есть (будет) и Порождаемое*» («*Есть куры – будут и яйца*»), в отношении качественного соответствия: «*Каково Порождающее, таково и Порождаемое*» («*У рябого отца и сын рябой*»), в отношении качественного превосходства: «*Порождающее лучше или хуже Порождаемого*» («*Осел породил осленка, который оказался хуже своего отца*») и т.д.

Третья глава посвящена исследованию **семантических особенностей английских и азербайджанских пословиц.**

В диссертации указывается, что любое пословичное изречение непременно относится к какой-нибудь формообразующей группе. И это понятно: ведь каждая пословица и поговорка передает (моделирует) какие-то отношения между упоминаемыми (подразумеваемыми) в ней вещами или же называет – прямо или косвенно – какие-то свойства упоминаемых (подразумеваемых) в ней вещей. При этом в каждом конкретном употреблении она может передавать только один вид отношений и, следовательно, относиться лишь к одной формообразующей группе.

Совсем по-иному обстоит дело с предметными тематическими парами. Их в изречении может быть и одна, и две, и три, и даже (правда, сравнительно редко) пять-шесть, а иной раз –

не быть ни одной. Это означает, что отдельные пословицы могут относиться к одной, двум и даже к пяти или шести различным предметным группам, а иногда не входить ни в одну из них.

Пословичный тип можно определить как пересечение некоторого набора пословичных тематических элементов с какой-то одной формообразующей подгруппой (т.е. строго установленным видом логической связи между этими элементами). При этом существенно, что он не зависит от логической трансформации внутри данной подгруппы. Так, пословицы «Яйца курицу не учат» и «Яйца курицу учат», несмотря на всю их логическую противоположность, относятся к одному и тому же пословичному типу, так как в них пересекаются одни и те же тематические элементы (курица и яйца) с одной и той же формообразующей подгруппой, а изречения «*Будет свинка, будет и щетинка*» и «*Какова свинка, такова и щетинка*», несмотря на всю их образную близость, относятся к разным пословичным типам, так как в них одинаковые тематические элементы пересекаются с разными формообразующими подгруппами.

С той же точки зрения получает рациональное объяснение феномен семантической неопределенности пословицы, наиболее полно описанный эстонским ученым А.Крикманом. В самом деле, если пословица являет собой не только знак, но и модель какой-то ситуации, т.е. модель отношений между вещами, а сами эти вещи представлены в ней каким-то, подчас довольно сложным, набором тематических элементов, то она (эта пословица), как и любая модель, может быть использована в разных условиях с разной целью. При этом в разных случаях в зависимости от нужных логических акцентов основными могут оказываться разные тематические элементы и соответственно проявляться разные виды связи между элементами. И это – помимо того, что каждая инвариантная пара и каждый вид связи сами по себе «покрывают» огромное число конкретных случаев, относящихся к данному инварианту. Так, Большое и Малое могут означать гору и мышь, море и каплю, слона и

Москву, т.е. относиться к большому числу разных и не похожих друг на друга вещей, лишь бы они были большими и малыми. А отношением причинной зависимости могут быть связаны огонь и дым, корень и побеги, ветер и шелест листьев и многое-многое другое.

Между прочим, сама многоаспектная неопределенность пословиц, вопреки мнению А.Крикмана, лишний раз подтверждает их инвариантно-вариантную структуру (на всех уровнях и во всех аспектах). Сколько бы конкретных актуализаций ни получала какая-либо пословица, все они содержат нечто общее и неизменное, неперемное для данной пословицы. Это общее и неизменное и составляет ее инвариантную суть, а все частное и переменное – ее вариативную сторону (конкретную форму). И это справедливо для всех аспектов пословицы, начиная от самого значимого – логико-семиотического и кончая языковым. Пословицы, как и другие фольклорные тексты, только потому и могут варьировать, что они устойчивы (т.е. в основе своей инвариантны), а устойчивы – потому что могут варьировать.

В этой части диссертации подробно говорится о сходстве и различиях английских и азербайджанских пословиц.

Краткая характеристика многоаспектной природы пословиц была бы неполной без иллюстрации ее поведения в динамике речи. Ведь именно употребление является тем оселком, на котором проверяется языковой статус пословицы со всеми присущими ей свойствами.

В своей узальной (традиционной) форме или в одном из ее вариантов пословица реализует в контексте присущие ей языковые аспекты значения. В таких контекстах устанавливается референционная отнесенность пословиц. «Как правило, в тексте есть какое-то сочетание слов, которое по смыслу целиком соответствует значению пословицы, и таким образом, обобщающий характер последней получает конкретное подтверждение, конкретную реализацию». Но будучи отдельно оформленными единицами, пословицы легко преобразуются: в них происходят самые разнообразные изменения формы и

структуры. При окказиональном использовании пословица реализует свое нетрадиционное значение и приобретает стилистическое созначение, т.е. ее выразительное воздействие усиливается. У английских пословиц тенденция к трансформированному, нетрадиционному употреблению значительно сильнее, чем, например, у русских. Это вызвано как внутриязыковыми, так и внешними причинами. Первые связаны с большим аналитизмом английской грамматики. Бедность окончаний, минимальная роль согласования, относительная формальная независимость целых словосочетаний позволяют легко менять строение пословицы и «вживлять» ее в строй того предложения, сверхфразового единства или абзаца, в котором она функционирует. Экстралингвистические предпосылки окказионального преобразования пословиц становятся очевидными на фоне оценочного контекста, т.е. «комментария со стороны автора или действующих лиц произведения по поводу употребляемой пословицы». Оценочный контекст показал изменение языкового вкуса носителей языка на протяжении XIX-XX вв. В современных произведениях пословицами пестрит речь отрицательных героев, людей ограниченных, консервативных, нетворческих. Это они чаще других предпочитают избитые клише, вызубренные истины, которые бездумно накладываются на бесконечно варьирующую действительность.

Изменение языкового вкуса носителей языка находит отражение в пестром многообразии окказионального использования английских пословиц, которое можно обобщить и перечислить в виде типовых употреблений. Среди них отметим замену компонентов (синонимическую, антонимическую, паронимическую и др.), вклинивание, номинализацию, т.е. употребление пословиц в качестве члена переменного предложения, умолчание, контаминацию, двойную актуализацию, т.е. обыгрывание прямых и переносных значений, аллюзию и др. Такое сопоставление показывает диахроническую изменчивость пословиц.

В заключении представлены основные выводы и обобщения, вытекающие из содержания диссертации:

1. У народов, не состоящих в родстве и не имевших широкомасштабного общения друг с другом на протяжении своей многовековой истории, каковыми являются англичане и азербайджанцы, тоже встречаются одинаковые по смыслу пословицы.

2. Главная причина сходства пословиц и поговорок разных народов, в том числе английского и азербайджанского народов, заключается в общности их языковых и фольклорных функций. Они представляют собой специфические языковые знаки и словесные (образные) модели одних и тех же типовых жизненных и логических ситуаций или типовых отношений между вещами. Именно поэтому почти все пословичные изречения в принципе могут иметь (и, как правило, имеют) соответствия в любом иноязычном пословичном фонде.

3. Другая причина смыслового сходства английских и азербайджанских пословиц заключается в общности их источника. Пословицы, как и слова, могут быть заимствованы одним народом у другого.

4. Пословицы и поговорки в английском и азербайджанском языках могут совпадать и различать по своей предметно-образной структуре.

5. Пословицы и поговорки второй группы переводятся на азербайджанский язык посредством своих азербайджанских аналогов.

Основные положения и результаты исследования нашли свое отражение в следующих публикациях.

1. Особенности семантической структуры английских пословиц и способы их перевода на азербайджанский язык // *Azərbaycan MEA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu. «Ekologiya, fəlsəfə, mədəniyyət»*, 33-cü buraxılış, Bakı, 2002, s.103-105

2. Структурный анализ английских и азербайджанских пословиц // *Azərbaycan MEA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu. «Ekologiya, fəlsəfə, mədəniyyət»*, 33-cü buraxılış, Bakı, 2002, s.107-109

3. Способы перевода английских и азербайджанских пословиц и поговорок // *AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. «Dilçilik məsələləri»*, №1(2), Bakı, 2005, s. 239-243

4. Грамматический анализ английских и азербайджанских пословиц и поговорок // *Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Gəncə Dövlət Universiteti, «Elmi xəbərlər», Bakı, 2007, s. 47-51*

5. Определение английских и азербайджанских пословиц и поговорок // Телавский Государственный Университет, Сборник научных трудов, № 2(24), Телави, 2008, с.281-283

6. Классификация пословиц и поговорок // АМЕА Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri, Bakı, 2009, №7, s. 31-44

7. Оппозитивные и не оппозиционные типы пословичных изречений // АМЕА Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri, Bakı, 2009, №8, s. 475-481

8. Пословицы и поговорки: сравнительное-сопоставительное исследование // Материалы научной и научно-практической конференции. Министерство Образования Узбекистана, Ташкентский Государственный Педагогический Университет имени Навои. 25-26 марта 2011 года, Ташкент, с. 240- 242

9. Пути передачи пословично-поговорочных изречений // Материалы IV научной конференции «Русскоязычие и би(поли)лингвизм в межкультурной коммуникации XXI века: когнитивно-концептуальные аспекты», Пятигорский Государственный Лингвистический Университет, 21-23 апреля 2011 года. Пятигорск, 0, 5 п.л.

10. Сопоставление английских и Азербайджанских пословиц и поговорок // «Гилтаным». Научные труды Института Языкознания Академии Наук Казахстана, 2011, № 1-2, 0, 5 п.л., с.153-158.

AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS ATALAR SÖZLƏRİNİN STRUKTUR-SEMANTİK TƏHLİLİ

XÜLASƏ

Təqdim olunan dissertasiya ingilis və Azərbaycan atalar sözlərinin struktur-semantik təhlilinə həsr edilmişdir.

Dissertasiya giriş, üç fəsil və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Giriş hissədə mövzunun aktuallığından, onun elmi yeniliyindən, tədqiqatın məqsəd və vəzifələrindən, metod, predmet və obyektindən, nəzəri və praktik əhəmiyyətindən danışılır.

Tədqiqatın birinci fəslində mövzu ilə əlaqədar olan nəzəri ədəbiyyatın öyrənilən xülasəsi verilir. Xarici və vətən tədqiqatçı dilçilərin əsərlərinə istinad edilir.

İkinci fəsildə ingilis və Azərbaycan atalar sözlərinin struktur baxımından təhlili verilir. Təhlildə atalar sözləri bərabər, oppozitiv və oppozitiv kauzal (səbəb) kimi üç növ təsnifata ayrılmışdır.

Üçüncü fəsil ingilis və Azərbaycan atalar sözlərinin semantik xüsusiyyətlərinin tədqiqinə həsr olunmuşdur. Burada atalar sözləri əsasında sinonimlik məsələləri nəzərdən keçirilir, həmçinin mövzu və məzmun baxımından bölgülər aparılmışdır.

Nəticə hissəsində tədqiqat zamanı əldə edilmiş elmi nəticələr yığcam şəkildə təqdim olunmuşdur.

Mammadova U.Y.

**WAYS OF TRANSLATE AND THE STRUCTURAL-
SEMANTIC ANALYSIS OF THE AZERBAIJAN
AND ENGLISH PROVERBS**

SUMMARY

The dissertation consists of the introduction, three chapters, the conclusion and the list of the used literature.

The urgency of the theme is proved in introduction, theoretical and practical importance is defined, novelty of research is revealed.

In chapter first the review of the theoretical literature covering the studied theme is given. Citations from works of foreign and domestic researchers-linguists are resulted.

In the second chapter the structural analysis of English and Azerbaijan proverbs where proverbs share on leveling, oppositive and oppositiv-casual is presented.

The third chapter is taken away for research of semantic features of English and Azerbaijan proverbs. Here questions of proverbial sayings are considered, and also thematic classification of proverbs is resulted.

In the conclusion the dissertation results of research are generalized.

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NƏSİMİ adına DİLÇİLİK İNSTİTUTU

Əlyazması hüququnda

ÜLVİYYƏ YUSİF QIZI MƏMMƏDOVA

AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS ATALAR SÖZLƏRİNİN
STRUKTUR-SEMANTİK TƏHLİLİ

5704.01 – Dil nəzəriyyəsi

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2013

Dissertasiya Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Lüğətçilik şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: **İsmayıl Oruc oğlu Məmmədli**
Filologiya elmləri doktoru, professor

Rəsmi opponetlər: **Bahar Cumay qızı Cəfərova**
Filologiya elmləri doktoru, professor

Fazil Zaməddin oğlu Əhmədov
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Aparıcı müəssisə: **BSU-nun Ümumi dilçilik və
Azərbaycan dili kafedraları**

Müdafiə « ____ » _____ 2013-cü il tarixdə saat ____ də, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində filologiya elmləri doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən Dissertasiya Şurasının (D.01.141) iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Bakı, Az-1143, H.Cavid prospekti 31, V mərtəbə, AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Dissertasiya ilə AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat « ____ » _____ 2013-cü ildə göndərilmişdir.

Диссертация Шурасынын елми катиби,

филологийа елмляри доктору:
N.F.Seyidəliyev

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Adətən xalqın ictimai-tarixi təcrübəsini ümumiləşdirən, canlı danışiq dilinə daxil olan yığcam, sabit xalq ifadələrini, deyimləri atalar sözü və frazeoloji birləşmələr adlandırırırlar. Atalar sözləri bitmiş fikri ifadə edən hökmlərdir. Onlar həyati sınaqlardan çıxmış və təsdiq edilmiş müşahidələr əsasında yaranır.

Atalar sözləri təkcə nitqi bəzəmir, həm də başqa vasitələrlə ifadə edilməsi mümkün olmayan və ya çətinlik törədən bir sıra fikir və mülahizələrin ifadəsinə xidmət edir. Atalar sözlərindən adi sözlərlə ifadə edilməsi çətin olan tipik həyati situasiyaları işarələmək üçün istifadə edilir. Bundan başqa, bir çox xalq məsəlləri dil daşıyıcıları üçün o qədər adidir ki, onlar bəzən atalar sözlərindən bütöv şəkildə deyil, qısaltılmış formada istifadə edirlər, bəzən isə sadəcə bu və ya digər atalar sözünə işarə edirlər.

Bundan əlavə, hər bir dilin lüğət tərkibində kifayət qədər pərməyə mövcuddur ki, bu deyimlərin mənası onları təşkil edən komponentlərlə deyil, bir qayda olaraq, folklor və ya məlum müəllif mətni ilə əlaqədar olur. Bu da öyrənilən əcnəbi dilin atalar sözlərinin tədqiqi zəruriliyini doğurur, çünki bu dili mənimsəmək üçün, onun qrammatikasını öyrənmək, sözləri və müəyyən sayda idiom və frazeologizmləri əzbərləmək yetərli deyil. Bunun üçün həm də müəyyən miqdarda atalar sözü, məsəl, tapmaca, sınaq, inanc və digər mətnlərin, yəni həmin dilin daşıyıcılarına yaxşı məlum olan və bu səbəbdən tez-tez istifadə olunan xalq deyim və ifadələrini bilmək, öyrənmək zəruridir.

Dillərin müqayisəli öyrənilməsi müasir dilçiliyin ən mühüm və aktual istiqamətlərindən biridir. Belə tədqiqatların əhəmiyyəti şübhəsizdir. İngilis və Azərbaycan atalar sözlərinin strukturunun qarşılaşdırılması və müqayisəli öyrənilməsi hər iki dildə eyni faktın ifadəsi zamanı leksik və qrammatik vasitələrin seçiminin ortaq cəhətlərini və hər iki dilə xas spesifik xüsusiyyətlərini aşkarlamağa imkan verə bilən, həmçinin tədqiq olunan dillərin atalar sözlərinin strukturunda dildaxili araşdırma zamanı gizli qalan fakt və

qanunauyğunluqları üzə çıxarmağa kömək edə bilən problemlər sırasındadır.

Bu tədqiqatın aparılmasının məqsədinin təsdiqi kimi, V.Humboldun fikirləri maraqlıdır: «Dillər – insanların dünyanı və öz təxəyyüllərini həbs etdikləri heroqliflərdir. Dillərin müxtəlifliyi içərisindən bizim üçün dünyanın zənginliyi açılır, orada dərk etdiklərimizin müxtəlifliyi açılır və insan mövcudatı bizim üçün daha da genişlənir, çünki dillər aydın və təsirli cizgilərlə bizə dərkətmənin və qavramanın müxtəlif üsullarını təqdim edir».¹

İngilis və Azərbaycan atalar sözlərinin müqayisəli tədqiqi də müəyyən tarixi-fəlsəfi əhəmiyyətə malikdir.

Müxtəlif dillər vahid gerçəkliklə, eyni həqiqətlə əlaqələnir və fikrin müxtəlif ifadə formaları sayılır. Bu səbəbdən gerçəkliyin dərk olunması əsasında fikrin formalaşmasında bu və ya digər şəkildə iştirak edən dil vahidlərinin semantikasi, dildə yalnız hər hansı bir elmi müddəa deyil, həm də konkret dildə nəsilədən nəslə keçən və xalqın tarixi boyunca əldə olunan reallığın dərkənməsinin qeydə alınmış və təsbit edilmiş nəticələridir.

Atalar sözlərinin əsasında duran obrazların müqayisəli tədqiqi, həmçinin linqvistik və etnik faktorların qarşılıqlı əlaqəsini öyrənən etnolinqvistika və etnopsixologiya kimi elmlər üçün də praktiki əhəmiyyətə malikdir.

Bu tədqiqat «dillərin ruhu»nun dərk edilməsi və mədəniyyətin tipologiyası mövqeyindən məqsəduyğundur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi ingilis və Azərbaycan atalar sözlərinin struktur-semantik təhlilini verməkdən ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün dissertant aşağıdakı vəzifələri qarşıya qoymuşdur.

- araşdırılan mövzu ilə bağlı müvafiq nəzəri ədəbiyyatın icmalını aparmaqla tədqiqatın nəzəri əsaslarını müəyyənləşdirmək;
- İngilis və Azərbaycan atalar sözlərinin struktur təhlilini aparmaq;
- atalar sözlərinin mövcud tiplərini müəyyənləşdirmək;
- atalar sözlərinin semantik xüsusiyyətlərini ayırd etmək;

---

¹ Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М., 1985, с. 349

-ingilis atalar sözlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsinin müxtəlif üsullarını təhlil etmək;

- atalar sözlərinin tematik qruplarını müəyyən etmək;

- İngilis və Azərbaycan atalar sözlərinin oxşar və fərqli cəhətlərini aşkarlamaq.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi məsələnin qoyuluşu ilə yanaşı, həm də tədqiqata cəlb olunan materialın zənginliyində və araşdırma prosesində əldə olunan qənaət və nəticələrin elmiliyindən ibarətdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı ingilis və Azərbaycan atalar sözləridir. Tədqiqatın predmeti isə ingilis və Azərbaycan atalar sözlərinin struktur-semantik baxımından təhlilini verməkdir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, ingilis və Azərbaycan atalar sözləri qarşılaşdırılarkən onların struktur-semantik xüsusiyyətləri aşkar edilir.

Dillərin struktur xüsusiyyətlərinin aşkarlanması və bu xüsusiyyətlər əsasında onların təsnifatı dillərin öyrənilməsinin tipoloji istiqamətinin əsas məzmununu təşkil etdiyindən məhz bu istiqamətin ümumilikdə dil strukturlarının və ayrıca dil faktlarının qarşılaşdırılmasına ehtiyacı vardır.

Bundan əlavə, dillərin qarşılaşdırılması prosesində həmin dillərin ümumi və ortaq cəhətləri müəyyən edilir ki, bu da dil nəzəriyyəsində aparıcı yerləri tutan bir sıra linqvistik universaliləri aşkarlamağa imkan verir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. İngilis və Azərbaycan atalar sözlərinin müqayisəli tədqiqi prosesində onların struktur-semantik xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi tərcümənin nəzəriyyəsi və praktikasını, həmçinin xarici dillərin tədrisinin metodikasını, xüsusilə də ingilis dilinin tədrisi metodikasını zamanı tətbiq oluna bilər.

Tədqiqatın mənbələri. Tədqiqat araşdırılan mövzunun işlənilmə səviyyəsini həm ümumdil planında, həm də ingilis və Azərbaycan dilləri çərivəsində səciyələndirən mövcud elmi faktorlar, mənbələr əsasında aparılmışdır. A.Dandisin, A.Teylorun, V.Dolyanın, B.Putilovun, H.Bayramovun, Z.Əlizadənin, G.Yusifovun, T.Abbasquliyevin əsərləri tədqiqatın nəzəri əsasını təşkil

etmişdir. Mövzu üzrə araşdırma apararkən, başlıca olaraq A.Abbasovun “Dictionary of english-azerbaijani proverbs and sayings” (Bakı, 2009), İ.Həmidov. Azərbaycanca-rusca atalar sözləri lüğəti (Bakı, “Okaofset”, 2004), Ə.Hüseynzadə. Atalar sözü (Bakı, 1985), A.S.Albovin “Русско-англо-латинский словарь крылатых слов и выражений». М.-СПб, 2006, “Müxtəsər rusca-azərbaycanca və azərbaycanca-rusca atalar sözü lüğəti” və b. kitablardan toplanılıb seçilmiş, ingilis və Azərbaycan dillərinə məxsus 1500-dən artıq atalar sözləri tədqiqatın obyektinə olmuşdur.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqatda dilçilikdə başlıca metodlardan sayılan təsviri və müqayisəli tədqiqat metodları tətbiq edilmişdir. Bu işə qarşılaşdırılan və müqayisəyə cəlb olunan dillərin ən ümumi cəhətlərini aşkarlamağa imkan yaradır. Bu zaman müqayisə olunan dillərin bir-birinə münasibətdə özünəməxsus cəhətləri daha qabarıq nəzərə çarpır, onların - dil əlaqələri və dillər üçün universal sayılan xüsusiyyətlərlə izah olunan - ümumi cəhətləri müəyyən edilir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar.

1. Atalar sözləri barədə söylənən funksional təriflər qeyri-qənaətbəxşdir. Çünki belə funksional təriflərin əksəriyyəti bu janrın “vəziyyəti, situasiyanı ümumiləşdirmək və ya müəyyən tövsiyələr vermək kimi xüsusiyyətlər kəsb etdiyini göstərir ki, bu cəhətlər folklorun başqa epik janrların da ola bilər.

2. Dildaxili araşdırma zamanı tədqiq olunan dillərin atalar sözlərinin strukturunda gizli qalan fakt və qanunauyğunluqlar üzə çıxarıla bilər.

3. İngilis və Azərbaycan atalar sözlərinin strukturunun qarşılaşdırılması və müqayisəli öyrənilməsi hər iki dildəki eyni faktın ifadəsi zamanı leksik və qrammatik vasitələrin seçiminin həm ortaq cəhətlərini və eyni zamanda hər iki dili səciyyələndirən xüsusiyyətləri aşkarlayır.

4. İngilis və Azərbaycan atalar sözlərinin bir çoxunun mənacə uyğunluğu hər iki dilin atalar sözləri fonunda qismən eyni mənbəyə söykənən beynəlxalq yayılma səciyyəli ifadələrin mövcudluğu ilə izah oluna bilər, əsaslandırıla bilər. Əlbəttə, o da var ki, hər iki xalqa

fərqli, uyğun olmayan ictimai-iqtisadi quruluş və inkişaf şərtlərini də nəzərə almaq gərəkdir.

İşin aprobasiyası. Dissertasiya AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Lügətçilik şöbəsində yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın əsas müddəaları haqqında müxtəlif elmi konfranslarda, seminarlarda məruzələr söylənilmiş, bütövlükdə 10 elmi məqalə dərc edilmişdir.

İşin quruluşu. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

İşin girişində mövzunun aktuallığı, məqsəd və vəzifələri müəyyənləşdirilir, tədqiqatın elmi yeniliyindən, metod və mənbələrindən, nəzəri və praktiki əhəmiyyətindən danışılır, işin aprobasiyası və quruluşu barədə məlumat verilir, mövzunun tədqiqi vəziyyətinə nəzər yetirilir.

Dissertasiyanın «**İngilis və Azərbaycan atalar sözlərinin tədqiqinin nəzəri əsasları**» adlanan birinci fəslində atalar sözlərinin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı məsələlər araşdırılır. Atalar sözləri üçün yığcam və işimizə yarayacaq, münasib tərif tapmaq demək olar ki, mümkün deyil. Bununla yanaşı, atalar sözü janrının müəyyən edilməsi, ona ən təxmini tərifin dəqiqləşdirilməsi, bütün növ paremioloji tədqiqatlar – istər bu və ya digər atalar sözünün tarixi araşdırılması, istərsə də hər hansı bir xalqın zəngin atalar sözləri fondunda səciyyəvi milli xüsusiyyətlərin axtarışı üçün faydalı olardı.

Alan Dandisin fikrincə, atalar sözü ən yaxşı struktur terminləri ilə işarələyə bilər.¹ Bir məsələyə də toxunmağı lazım bilirik.

Bu da ondan ibarətdir ki, tamamilə funksional təriflər qeyri-qanaətbəxşdir, çünki digər folklor janrları da atalar sözü ilə eyni funksiyaya malik ola bilər. Məsələn, atalar sözlərinin funksional təriflərinin əksəriyyəti onun «vəziyyəti, situasiyanı ümumiləşdirmək» və ya «müəyyən hərəkətləri tövsiyə etmək» kimi xüsusiyyət-

---

¹ Georges Robert and Dandes Alan. Towards a structural definition of riddle // «Journal of American folk-lore», 1963, p.14

lərinə işarə edir. Amma bular folklorun digər epik janrlarına da xas ola bilər.

Əlbəttə, funksional tədqiqatların əhəmiyyətini inkar etmək də olmaz. Atalar sözlərinin daxili diferensial əlamətlərinin öyrənilməsi çox vacibdir, çünki əsas məsələ heç də ondan ibarət deyildir ki, atalar sözü nəyi ifadə edir? Bu suala cavab vermədən bəhs olunan dildə bu və ya digər atalar sözünün ekvivalentini tapmaq çətin olardı. Bu da atalar sözlərinin struktur təhlilinin aparılmasının zəruriliyini şərtləndirmiş olur.

Atalar sözlərinin strukturu məsələsi bu günədək dəfələrlə müzakirə obyektinə çevrilmişdir. Belə ki, hələ 1947-ci ildə M.M.Kimmerli atalar sözləri də daxil olmaqla xalq məsəllərinin təsnifatını aparmağa cəhd etmişdir¹. Amma onun təqdim etdiyi sistem tam linqvistik və əsasən, sintaktik formullarla əlaqədar idi. Bununla yanaşı, M.Kimmerlinin fərqləndirdiyi on yeddi kateqoriyadan heç də hamısı atalar sözünə şamil edilmirdi, xəbər-isim, xəbər-sifət və s. kimi qrammatik əlamətlərin tədqiqatçı tərəfindən istifadə edilməsi onun təhlilində atalar sözlərinin strukturuna dərinləndirilməsinə deyil, daha çox səthi toxunulduğunu təsdiqləyir. Atalar sözlərinin qrammatik təhlilinin aparılması mümkündür, amma bu təhlil atalar sözlərinin strukturunu əsaslı şəkildə izah etməyə çətin ki, yardımçı olsun. Əlbəttə, məsələ atalar sözünün dil və xüsusilə sintaktik struktura malik olub-olmamasında deyil. Atalar sözləri sözlərdən, cümlələrdən ibarət olduğundan, təbii ki, onlar müəyyən dil xüsusiyyətləri var. Məsələ ondadır ki, atalar sözünün əsasında dil strukturu ilə yanaşı, xüsusi olaraq fərqləndirilən hər hansı «folklor strukturu» dururmu? Lakin belə dil faktlarının əsasında duran folklor strukturunun fərqlənilməsi birbaşa onunla əlaqədardır ki, məhz nəyi təhlil etmək lazımdır – atalar sözlərindəki surətləri, atalar sözlərindəki məlumatı (informasiyanı) və ya atalar

---

¹ Kimmerly Marjorie M. A method of collection and classifying folk sayings // «Western Folklore», 6, 1947, p.351

sözlərinin arxitektur formuluunu? Atalar sözlərinin bu üç aspekti M.Kuusi tərəfindən fərqləndirilmişdir¹.

Dilçilər artıq uzun zamandan bəridir ki, sözün nominativ və məcazi mənalarını fərqləndirmişlər. Məsələn, «burun» sözü «Onun burnu balacadır» və eyni söz «Qayığın burnu qayaya toxundu» cümlələrində eyni xarici formaya malikdir, amma onların daxili məzmunu və mənası fərqlidir. Birinci halda, söhbət sözün əsil mənasından – adi burundan gedir, ikinci halda isə – qayığın qabaq hissəsindən, yəni sözün məcazi mənasından gedir. Eyni hadisəni atalar sözlərində də müşahidə etmək mümkündür. Məsələn, «*Almaz palçıqda da parıldayır*» cümləsində söhbət sanki palçığa düşmüş qiymətli daşdan – almazdan gedir, əslində isə ən çətin (ağır) şəraitdə də (palçıqda) öz ləyaqətini, qədir-qiymətini qoruyub saxlayan hər hansı müsbət obyektədən (predmet və insan) danışılır. Analoji müşahidəni ingilis atalar sözündə «*Birds of a feather flock together*» («*Eyni ləkəli quşlar bir yerə toplaşırlar*») də aparmaq mümkündür. Bu atalar sözü başqa tipik situasiyaya – (özününkülər bir birini cəlb edir) – işarə edir. Söylədiklərimizi həm də «*Taylı tayın tapmasa, günü «ah-vayla» keçər*» və rusların «*Рыбак рыбака видит издалека*» kimi atalar sözünə də aid etmək mümkündür. Gördüyümüz kimi, bu üç uyğun, oxşar atalar sözü məcazi mənaya malikdir. «*Don't throw out dirty water before you get in fresh*» («*Təmiz su gətirməyincə çirkli suyu atma*») kimi ingilis atalar sözü tam başqa tipik situasiyanın işarəsidir və «*Ay çirkin, sən burada dur, mən gedib gözəl axtarım*» kimi Azərbaycan atalar sözünə uyğun gəlir. Bu Azərbaycan və ingilis atalar sözlərinin işarələdiyi tipik situasiyanın məzmunu ondan ibarətdir ki, «yaxşı olmayanda, pisdən də istifadə etmək olur».

Bu nümunələr əsasında da söyləmək olar ki, bütün əşyavi-obrazlı fərqlərinə baxmayaraq, belə Azərbaycan atalar sözləri ilə ingilis atalar sözlərinin mənaca uyğunluğu ola bilər. Deməli, obrazlar fərqi heç də həmişə eyniyyət təşkil edən ingilis və Azərbaycan atalar sözlərində uyğun fərqlərin mövcudluğuna dəlalət

---

¹ Kuusi Matti. Ein Vorschlag für die Terminologie der paremiologieschen structure analyse // «Proverbium», № -, 1966, p.97

etmir. Bu halda, bütün çoxsaylı fərqlərə baxmayaraq ingilis və Azərbaycan atalar sözlərinin uyğunluğunu nə ilə izah etmək olar? Bu sualı cavablandırmaq tədqiqatımızın məqsədini təşkil edir.

İngilis və Azərbaycan atalar sözlərinin qarşılaşdırılmalı-müqayisəli tədqiqi göstərir ki, hər iki dilin atalar sözlərinin mənaca uyğunluğu qismən ingilis və Azərbaycan atalar sözü fondunda eyni mənbəyə söykənən beynəlxalq yayılma səciyyəli ifadələrin mövcudluğu ilə izah olunur. Yeri gəlmişkən, əksər xalqlara məxsus atalar sözləri bu qəbildəndir.

If the mountain won't come to Mahomet, (then) Mahomet must go to the mountain. Dağ Məhəmmədin yanına gəlməsə, Məhəmməd dağın yanına gedər. Если гора не пойдёт к Магомеду, (тогда) Магомед пойдёт к горе.

Və ya:

There is no rose without a thorn. Gül tikansız olmaz. Hem розы без шипов və s.

Amma belə atalar sözləri çox deyildir. Bəs onda məsələ nədədir? Atalar sözlərinin uyğunluğunun əsas səbəbi nədədir? Nə üçün dünyanın müxtəlif xalqlarının atalar sözləri bir-birinə uyğun gəlir? Alim-paremioloqlar bu sualları müxtəlif şəkildə cavablandırırlar. Onların bir qismi bu uyğunluğu xalqların etnik və dil qohumluğu ilə əlaqələndirir, digərləri təsərrüfat və mədəni əlaqələrlə şərtlənən alınmalar kimi izah edirlər. Üçüncülər isə ictimai inkişafın eyni mərhələsində təcrübə uyğunluğu və «ideologiya eyniyyəti» kimi təqdim edirlər.

Q.L.Permyakov haqlı olaraq göstərmişdir ki, fərqli dil ailəsinə mənsub olan xalqlara nisbətən, mənşəcə yaxın, qohum olan xalqlarda eyniyyət təşkil edən atalar sözü çoxdur və çoxəsrlik əlaqələrlə bağlanan qonşu olmayan xalqlarda isə, məsələn, ingilis və azərbaycanlılar kimi, birbaşa ünsiyyətdə olmayan xalqlara nisbətən tamamilə üst-üstə düşən ifadələr daha çoxdur¹.

Bir həqiqət də var ki, müxtəlif dillərin atalar sözü sistemləri, prinsip etibarilə, bir-birinə uyğun gəlmir. Müəyyən ümumi fondun (ortaq kalkalar, klassik dillərdən, Bibliya mətnlərindən, ümumav-

---

¹ Пермяков Г.Л. Основы структурной паремииологии. М., 1988, с. 22

ropa atalar sözü fondundan alınmalar) olmasına baxmayaraq, Azərbaycan və ingilis atalar sözləri fərqli tarixi ictimai-iqtisadi şəraitdə formalaşmışlar və bu, iki xalqda uyğun olmayan formasıyanı və inkişaf şərtlərini əks etdirir. Uyğunsuzluqlar həm də atalar sözlərində işlənən obrazlara və aforizmlərin-sentensiyaların özünə, onların mətnlərinin tematikasına aiddir. Bununla yanaşı, atalar sözünün tətbiqinin, istifadə edilməsinin xarakteri, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrində yaygınlığı, atalar sözü bilicilərinin avtoriteti və s.-nin uyğunsuzluğu da nəzərə çarpır. Bu səbəbdən bir çox atalar sözünün nəinki tam, hətta natamam qarşılığı və ya sinonimi yoxdur. Bu halda, həm də yaxın uyğunluqların azlıq təşkil etdiyi məqamlarda dissertasiyada yaxın olmayan uyğunluqlar göstərilir.

Atalar sözü başqa xüsusiyyətləri (bildiyimiz kimi, atalar sözü – kiçikhəcmli bədii əsərlərdir) sırasında didaktika (yəni öyrədici, tərbiyəedici məzmun) aforistiklik (yəni yığcam formada bütün həyat təcrübəsini ümumiləşdirmək bacarığını göstərmək olar). Nəsihət və fərdi müşahidə uyğun dil formalarına, qəliblərinə salınmasa, yığcamlıq və ritmik-melodik təşkilatlanma tələblərinə cavab vermirsə, dilin frazeoloji fondunda yaşamaq hüququ qazanmır. Bu formal təşkilatlanma atalar sözünün ekspressivlik və emosionallıq qiymətləndirilməsi ilə sıx bağlıdır.

Dissertasiyanın **ikinci fəsl**i ingilis və Azərbaycan atalar sözlərinin struktur təhlilinə həsr olunmuşdur. Bu fəsildə atalar sözləri bərabər, oppozitiv və oppozitiv-kauzal kimi üç yerə ayrılmışdır.

Atalar sözlərinin tematikası barədə danışarkən onu söyləmək lazımdır ki, hər hansı atalar sözü və məsələlərin əsas mövzusu hər hansı bir söz, bu və ya digər fikir və hətta insan fəaliyyətinin bu və ya digər sahəsi deyil, verilən atalar sözlərindəki obrazların mənasının toplandığı qarşılaşdırılan mahiyyətlərin invariant cütünü olur. Bu tematik invariant cütlüklər sırasına – «böyük-kiçik», «yaxın-uzaq», «yaxşı-pis», «qoca-cavan» və b. cütlüklər aiddir. Məsələn, «*Dağ ağrı çəkdi, nə doğdu? - siçan*» atalar sözünün mövzusu nə dağ, nə siçan, nə də bir canlının digərini doğurması deyil, «böyük-kiçik» invariant cütüldür. Bu cütlük isə yuxarıdakı atalar sözündə dağ və siçan obrazları ilə təmsil olunur.

Atalar sözlərinin əşyavi-obrazlılıq məzmunu onların mənə tutumu və məzmununun ayrılmaz hissəsidir ki, bu da sadəcə bir məntiqi forma ilə məhdudlaşmır. Bunu aşağıdakı nümunə ilə asanlıqla göstərmək olar. «*Od yanmasa, tüstü çıxmaz*» və «*Gül tikansız, səfa cəfasız olmaz*» kimi atalar sözlərində hər atalar sözünün tematik cütlüyünün üzvlərini birləşdirən məntiqi forma eynidir: hər iki atalar sözündə deyilir ki, birinci cütlüyün üzvləri ikincisiz mövcud ola bilməz. Bununla yanaşı, bu atalar sözlərinin hər birinin mənası o birisindən fərqlənir. Birincidə deyilir ki, səbəbsiz nəticə olmur (geniş mənada, əsas olmadan əlavə ola bilməz), ikincidə isə – hər bir yaxşı çatışmazlıqlardan xali deyil.

Dissertasiyada göstərilir ki, atalar sözlərinin tematikasının öyrənilməsi hər hansı bir əşyanın fərqli tərəflərini ifadə edən tematik cütlükləri müəyyənləşdirməyə imkan vermişdir. Məsələn, «əvvəl-axır», «məzmun-forma», «tam-hissə», «aşağı-yuxarı» və s. İkinci tipə (II) fiziki baxımdan tamamilə fərqli (və tamamilə müstəqil), amma bir-biri ilə özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə əlaqələnən obyektlər daxildir. Məsələn, «sağlam-xəstə», «ağıllı-axmaq», «köhnə-yeni» və s. Üçüncü tipi (III) «aralıq xarakterli» cütlüklər təşkil edir. Bu cütlüklər fiziki baxımdan fərqli, amma bir-birindən kənar mövcud ola bilməyən obyektləri təmsil edirlər. Məsələn, «törədən-törəmə», «istehsalçı-məhsul», «əsas- əlavə» və s.

Tədqiqatda göstərilir ki, struktur-semantik təhlilin nəticələri, ingilis dilindəki atalar sözü və məsəllərin Azərbaycan dilinə tərcümə nöqtəyi-nəzərindən aşağıdakı qruplarını fərqləndirməyə imkan verir:

1. Azərbaycan dilində analoqu olan - yəni həm mənaca, həm obrazlılıq, həm də əsas komponentlərinin tərkibi baxımından uyğun gələn ingilis atalar sözləri analoji məzmunlu ifadələrlə sintaktik struktur baxımından çox zaman eyniyyət təşkil etmirlər. Bu isə, görünür, ingilis və Azərbaycan dillərinin qrammatik quruluşlarındakı fərqlərlə izah olunur. Məsələn:

A new broom sweeps clean = Təzə süpürgə təmiz süpürər. All that glistens is not gold = Hər parıldayan qızıl deyil/olmaz

İngilis atalar sözlərinin bu cür paralellərini ekvivalent adlandırmaq mümkündür.

2. Azərbaycan atalar sözləri ilə məna eyniyyət təşkil edən, amma uyğun atalar sözlərindən leksik tərkibinə və obrazlarına görə tamamilə fərqli olan analoji atalar sözləri və ya natamam paralellər:

Among the blind the one-eyed man is king = Qazan olmayan yerdə güvəc də qazandır və ya *Qoyun olmayan yerdə keçiyə Kərəməddin ağa deyərlər. He that would eat the fruit must climb the tree = Könlü yemiş istəyən dolanar tağ başına*

Qeyd etmək lazımdır ki, belə ingilis atalar sözlərinin bəzilərinin Azərbaycan dilində bir deyil, bir neçə analoqu mövcuddur:

Never trouble till trouble troubles you = Xəta sənə toxunmayınca, sən xətaya toxunma; Sənə toxunmayan bələdan gen gəz; Yatan iti oyatma; İlanın quyruğunu basma.

3. İngilis atalar sözlərinin üçüncü qrupuna Azərbaycan dilində heç bir paraleli-analoqu və ekvivalenti olmayan atalar sözləri daxildir.

Öz növbəsində, dissertasiyada ikinci konstruktiv tipə aid olan tematik cütlüklər bu yarım tiplərə ayrılır: a) üzvləri ayrılıqda mövcud ola bilən, aralıq formaları olan cütlüklər, bu cütlüklərin elementləri keyfiyyət dərəcələrinə görə fərqlənir (məsələn, güclü-zəif, uca-alçaq və s.); b) aralıq formaları istisna olunan cütlüklər (məsələn, dost-düşmən, doğma-yad və s.); c) əşyanı və onun yoxluğunu ifadə edən cütlüklər (məsələn, danışmaq-susmaq, elm-nadanlıq və s.).

Bundan başqa, dördüncü konstruktiv tipin (IV) tematik cütlükləri də mövcuddur. Bu cütlüklər bütün əvvəlki tiplərin elementar tematik cütlüklərinin müxtəlif kəsişmələrini ehtiva edir. Məsələn, yaxşı-pis, çox-az, və gözəllik-eybəcərlik cütlüklərinin kəsişməsindən yaranan keyfiyyət-kəmiyyət, gözəllik-məhəbbət cütlükləri buna misaldır.

I. Eyni əşyanın müxtəlif tərəflərini ifadə edən qarşılaşdırılma mənalı invariant cütlüklər.

1. **Məzmun-forma.** Nəsnələrin məzmunu və forması, onların daxili və xarici tərəfləri, mahiyyət və hadisə, əşyaların mahiyyəti və

görünüşü, nəsnənin özü və onun geydirilməsi (geyim, bəzək, qablaşdırma).

2. **Tam-hissə.** Nəsnələrin tamı və ayrı-ayrı elementləri, bir tam yaradan müxtəlif hissələr, hər hansı bir əşyanın tam dəsti və bu dəstdən götürülmüş ayrıca bir əşya.

3. **Başlanğıc-son.** Əşyaların başlanğıcı və sonu, o cümlədən, həyatın əvvəli və sonu (doğum və ölüm), günün başlanğıcı və sonu (səhər və axşam), ilin əvvəli və sonu (yaz və qış), hər hansı bir işin başlanğıcı və sonu və s.

4. **Başlanğıc-davam.** Hər hansı bir işin başlanğıcı və davamı, o cümlədən, hərəkətlər və onların təbii və qeyri-təbii davamı və ya nəticələri, həmçinin ümumiyyətlə, əvvəl və sonra.

5. **Əşya-ələmət (əşyanın).** Əşya və onun özünəməxsus ələməti, o cümlədən, rəngi, forması, xüsusiyyəti, hərəkəti və s., həmçinin, əşya və onun ilkin təzahürü.

6. **Yuxarı-aşağı.** Nəsnələri yuxarı və aşağı hissələri, o cümlədən, yer və göy, dağın zirvəsi və ətəyi, binanın özülü və damı, insanın başı və ayaqları, ağacın təpəsi və kökləri və s.

II. Fiziki baxımdan müxtəlif obyektləri təmsil edən qarşılaşdırılma mahiyyətli invariant cütlüklər.

Üzvlərinin sərbəst şəkildə mövcud olduğu cütlüklərdə, bəzən aralıq (yəni keyfiyyət dərəcəsinə görə fərqləndirilən) formaların mövcudluğu da istisna edilmir.

1. **Böyük-küçük.** Böyük və kiçik nəsnələr, ümumiyyətlə, əhəmiyyətli və əhəmiyyətsiz, o cümlədən, əhəmiyyətli və əhəmiyyətsiz hadisələr, hərəkətlər, görkəmli və görkəmli olmayan adamlar.

2. **Uzun-qısa.** Uzun və qısa nəsnələr, o cümlədən, məişət əşyaları, geyim və s., həmçinin geniş və qısa nitqlər.

3. **Yüksək-alçaq.** Hündür və alçaq nəsnələr, o cümlədən, müəyyən hündürlüyü olan əşyalar, alilik və alçaqlıq, həmçinin məşhur və məşhur olmayan adamlar.

4. **Güclü-zəif.** Güclü və zəif nəsnələr, yəni müəyyən gücə malik nəsnələr, o cümlədən, nüfuzlu, mötəbər və nüfuzsuz adamlar.

5. **Bərk-yumşaq.** Bərk və yumşaq nəsnələr, o cümlədən, möhkəm, davamlı və davamsız əşyalar, bərk və yumşaq, qalın və nazik.

6. **Yeni-köhnə.** Yeni və köhnə nəsnələr. O cümlədən, yeni və köhnə əşyalar, uzaq və yaxın hadisələr, yeniliklər və qədim adətlər.

Dissertasiyada belə qrupların sayı 38-dir. Bir-birindən keyfiyyət dərəcəsinə görə fərqlənən bu qruplar tədqiqat işində ətraflı şəkildə öyrənilmişdir.

II b. Üzvləri arasında aralıq formaları olmayan cütlüklər.

1. **İki-bir.** Bir və ya iki əşya, o cümlədən, bir cüt əşya və ya o cütlüklərin yalnız biri, bir yerə iki namizəd, həmçinin «çoxlu» mənasında iki əşya və ona qarşılıq bir əşya.

2. **Öz-özgə.** Özününkü və özgəninki olan nəsnələr, o cümlədən, özünün və özgənin mülkiyyəti, varı, özünün və özgənin fikirləri, məziyyətləri, çatışmazlıqları, sözləri və s.

3. **Doğma-yad.** Doğma və yad adamlar, yəni qohumlar və qohum olmayanlar, ailə, nəsil, tayfa üzvləri, o cümlədən bacı, qardaş, dayı, xala və digər qohumlar bir tərəfdən və qonşular, tanışlar və yadlar digər tərəfdən.

4. **Oxşar-fərqli.** Oxşar və oxşar olmayan nəsnələr, yəni eyni və eyni olmayan təbiətli, eyni və eyni olmayan taleli nəsnələr, oxşar və oxşar olmayan əlamət və keyfiyyətlər, o cümlədən, eyni (eyni olmayan) vəzifəli insanlar, eyni (eyni olmayan) cinsdən olan heyvanlar, dərd ortaqları və s.

5. **Adilik-qeyri-adilik.** Adi və qeyri-adi, yəni gündəlik həyatda rastlanan adi nəsnələr və qeyri-adi, seyrək halda rast gəlinən nəsnələr.

6. **Mümkün-qeyri-mümkün.** Mümkün və qeyri-mümkün nəsnələr, yəni asanlıqla əldə oluna bilənlər və əldə olunması mümkünsüz olan və ya çətinliklə əldə olunan nəsnələr.

7. **Sağlam-xəstə.** Sağlam və xəstə fərdlər (insanlar, heyvanlar, bitkilər), o cümlədən, sağlamlar və şikəstlər, həmçinin ümumiyyətlə sağlamlıq və xəstəlik.

Dissertasiyada ümumilikdə 54 belə cütlük göstərilmişdir.

Son vəziyyətdən asılı olaraq, «iki-bir» qrupu qismən əvvəlki yarımfəslin (II, a) «çox-az» qrupu ilə səsleşir (daha doğrusu, kəşişir). Amma bu iki qrup tipoloji cəhətdən fərqləndiyinə görə ayrı-ayrı təqdim olunmalıdır.

II. Üzvləri əşyanı və onun yoxluğunu (formal olaraq) ifadə edən cütlüklər.

1. **Söz-sükut.** Söz və sükut, deyilmiş və deyilməmiş, həmçinin danışanlar və susanlar, soruşanlar və soruşmayanlar, çoxdanışanlar və sakit qalanlar, sözcülük və susmaq.

2. **Birlük-ayrıcılıq.** Birlük və ayrıcılıq, yəni birlikdə və təklikdə hərəkət edənlər, o cümlədən, dostlar və düşmənlər, razılıqda olanlar və razılığa gəlməyənlər, vahid kollektiv və ondan ayrılmışlar.

3. **Vahidlik-ikilik.** Nəsnələrin vahidliyi, bütövlüyü və ikiliyi, yəni onların daxili eyniliyi və əksliyi.

4. **Bilik-cəhalət.** Bilik və biliksizlik, o cümlədən, bilənlər və cahillər, alimlər və nadanlar, savadlılar və bisavadlar, həmçinin tərbiyəli (nəzakətli) və tərbiyəsizlər (qanacaqsızlar) və s.

III. Qarşılaşdırılan mənalardan invariant cütlükləri, fiziki baxımdan bir-birindən fərqli olan, amma bir-birindən kənarında mövcud olmayan nəsnələrlə ifadə olunur.

1. **Aksiya-reaksiya.** Aksiya və reaksiya, yəni, hərəkət və cavab hərəkəti, o cümlədən, sual-cavab, əkin-biçin, xidmət-mükafat, həmçinin günah və cəza.

2. **Törədən-törəmə.** Törədən və törəmə, o cümlədən, atalar və oğullar, sələflər və xələflər, toxumlar və köklər və s.

3. **İstehsalçı-məhsul.** İstehsalçı və məhsul, o cümlədən, hər hansı bir məhsulu istehsal edən və məhsulun özü, həm də onların istifadəsi

4. **Səbəb-nəticə.** Səbəb və nəticə, yəni birincidən asılı olan şeyləri törədən nəsnələr.

Faktiki olaraq «səbəb-nəticə» tematik qrupu əşyaların əlaqəsinin bir müəyyən tipini ifadə edir, daha dəqiq desək, «asılılıq-sərbəstlik» yarımqrupu müxtəlif maddi qrupların («əsas-törəmə», «törədən-törəmə» və s.) materialından ibarətdir. Amma müxtəlif xalqların dilində və folklorunda bu yarımqrup müstəqil ayrıca bir qrup kimi götürülür, çünki ifadələrdə birbaşa səbəb və nəticədən bəhs olunur (məsələn, kıkuyuların aforizmində deyildiyi kimi, «*Biri digərinin səbəbi olmayan heç nə yoxdur*»).

IV. Elementar tematik cütlüklərin daha çox kəşfiyətini ifadə edən qarşılaşdırılan mənaların invariant cütlükləri.

Dissertasyada bu cütlüklər müstəqil qrup kimi öyrənilir.

Bütün invariant tematik cütlüklərin üzvləri (real atalar sözü və məsəl mətnlərində onlar adətən «şirin-acı», «təmiz-çirklili» kimi daha aşağı dərəcəli cütlüklərlə, həmçinin hər hansı konkret əşya-obrazlarla, məsələn artıq bizə tanış olan dağ-siçan, və ya od-tüstü kimi cütlüklərlə ifadə olunurlar) bir-biri ilə müxtəlif əlaqələrə girirlər. Məsələn, «törədən-törəmə» cütlüyündə tərəflər qarşılıqlı məişət asılılığı münasibətlərində «Əgər törədən varsa, törəmə də olacaqdır» («*Toyuq varsa, yumurta da olacaqdır*»), keyfiyyət uyğunluğu münasibətlərində «Törədən necədirsə, törəmə də elə olar» («*Çil atanın oğlu da çil olar*»), keyfiyyət üstünlüyü münasibətlərində – «Törəmə törədəndən yaxşı ya da pis olar» («*Eşşək qoduq yaratdı, qoduq atasından da pis oldu*») və s.

Birincisi, bütün bu münasibətlər növləri və uyğun olaraq, formayarıdan qruplar 4 əsas tipə (dörd yüksək məntiqi-semiotik invariant) bölünür. İkincisi, indiki formayarıdan qruplar, əvvəlki məntiqi-tematik qruplardan fərqli olaraq, əşyavi-obrazlılıq məzmunundan təcrid olunmuşlar və obyektlərin (tematik elementlərin) «təmiz münasibətlərini» nümayiş etdirir. Əgər əvvəllər (məsələn, «Сборник избранных восточных пословиц» («Seçilmiş Şərq atalar sözləri məcmuəsi»), 1968-ci il) dəyişməzlik (və ya dəyişkənlik), yaxşı (və ya pis), böyük (və ya kiçik), uzun (və ya qısa), köhnə (və ya təzə) və digər cütlüklər «dəyişməzlik-dəyişkənlik» məntiqi-tematik qrupa daxil edilirdisə, çağdaş dövərdə onlar fərqli tematik qruplara «yaxşı-pis», «böyük-kiçik», «uzun-qısa» və b. aid edilirlər, bu qrupların daxilində isə uyğun məntiqi (formayarıdan) qruplara (yarımqruplara) daxil edilirlər. Faktlara nəzər salaq:

Yaxşı – yaman // pis – yaxşı

Don't throw out dirty water before you get in fresh. Yamanca, dur burda mən yaxşını tapınca. A çirkin, sən burda dur, mən gözəl axtarım.

Böyük – kiçik

Big fish eat little fish // The great fish eat the big. Böyük balıqlar deryada balacaları udur, nəhənglərsə böyükləri

Dostluq haqqında

All are not friends that speak us fair. Hər kəsə dost demə/deməzlər, yaxud Üzünüə gülənlər heç də hamısı sizin dostlarınız deyil.

Bədbəxtlik

Agues come on horseback, but go away on foot. Bədbəxtlik gələndə birdən gəlir (yəni ara vermir) // Bədbəxtlik gələndə at belində çapa-çapa gəlir, gedəndəsə misqal-misqal çıxır.

Müdrilik, nəsihət, tövsiyə

All covet, all lose. All fingers are not alike.

Müqayisə et: *Beş barmağın beşi də bir olmur // olmaz. All play and no work makes jack a mere toy.*

Müqayisə et: *İşləməyən dəmir tez də pas atar.*

Qoca-cavan

As the old cock crows, so does the young.

Müqayisə et: *Qoca xorus necə banlasa, cavan çolpa da elə banlar.*

Better be an old man's darling, than a young mans slave
nümunələrlə kifayətlənirik.

Üçüncü fəsil **Azərbaycan və ingilis atalar sözlərinin semantik xüsusiyyətlərinin** öyrənilməsinə həsr olunmuşdur. Dissertasiyanın bu fəslində atalar sözlərindəki sinonimiya öyrənilmiş, həmçinin bu dil vahidlərinin semantik təsnifatı aparılmışdır. Dissertasiyada göstərilir ki, istənilən atalar sözü mütləq hər hansı bir formayaradıcı qrupa aid olur. Bu tamamilə anlaşılındır: çünki hər atalar sözü və məsəl orada adıçəkilən (təsəvvür olunan) əşyalar arasındakı hansısa bir münasibəti və ya əlaqəni təqdim edir (modelləşdirir), yaxud bilavasitə və ya bilvasitə orada adıçəkilən (təsəvvür olunan) əşyaların hansısa əlamətini ifadə edir. Bununla yanaşı, hər konkret istifadə zamanı o yalnız bir tip əlaqəni ifadə edə bilər, və deməli, yalnız bir formayarıdan qrupa aid ola bilər.

Əyani tematik cütlüklərlə isə vəziyyət tamamilə başqa cürdür. Onlar ifadələrdə bir, iki, üç, hətta (düzdür, daha az) beş-altı dəfə rast gəlmək olar, amma bəzən heç birinə rast gəlmirsən. Bu o deməkdir ki, bəzi atalar sözləri, eyni zamanda bir neçə – bir, iki, üç, dörd, beş

və ya altı əyani qrupa aid ola bilər, bəzən isə heç birinə aid olmaya da bilər.

Beləliklə, əyani invariant cütlüklərin (qrupların) formayaradıcı qruplarla kəsişməsi faktiki olaraq, məntiqi-semiotik planın realilər planı ilə atalar sözünün bir ümumi məzmun planında birləşməsinə ifadə edir.

Atalar sözü tipini atalar sözlərinin tematik tiplərinin məcmusu ilə hər hansı bir formayarıdan yarımqrupun kəsişməsi (yəni bu elementlər arasında məntiqi əlaqənin qəti müəyyən edilmiş tərzləri) kimi müəyyənləşdirmək olar. Bu zaman əhəmiyyətlidir ki, o, verilmiş yarımqrupun daxilində məntiqi transformasiyadan asılı deyil. Məsələn, «*Yumurta toyuğu öyrətməz*» və «*Yumurta toyuğu öyrədir*» məsəlləri məzmunlarındakı məntiqi əksliyə baxmayaraq, eyni atalar sözü tipinə aid edilir, çünki onlarda eyni tematik elementlər (yumurta və toyuq), eyni formalayarıdan yarımqrupda kəşifir. «*Donuz olarsa, tük də olar*» məsəli ilə «*Donuz necədirsə, tükü də elədir*» məsəli obrazlılıq yaxınlığına və ya eyniliyinə baxmayaraq, başqa-başqa atalar sözü tiplərinə aid edilir, çünki onlarda eyni tematik elementlər fərqli formayarıdan yarımqruplarla kəşifir.

Bu baxımdan yanaşdıqda, eston alimi A.Krikman tərəfindən geniş ifadə olunan atalar sözlərinin semantik qeyri-müəyyənliyi fenomeni rəşional izahını tapır. Əslində, əgər atalar sözü tək işarəni deyil, həm də hər hansı bir situasiyanın modelini, yəni əşyalar arasında münasibətlər modelini ifadə edirsə, və əşyalar atalar sözləndə hər hansı bir, bəzən daha çox mürəkkəb tematik elementlər məcmusu ilə təmsil olunubsa, atalar sözü hər hansı bir model kimi, fərqli şəraitlərdə fərqli məqsədlərlə istifadə oluna bilər. Bu zaman, fərqli şəraitlərdə lazımlı məntiqi vurğulardan asılı olaraq, fərqli tematik elementlər əsas ola bilər və uyğun olaraq, elementlər arasında müxtəlif əlaqə növləri özünü göstərə bilər. Və bu – hər invariant cütlük və hər əlaqə növü öz-özlüyündə bu invarianta aid olan çoxlu sayda konkret hadisələri «örtür». Beləcə, böyük və kiçik eyni zamanda, həm dağ və siçan, dəniz və damla, fil və qarışqa ola bilər, yəni çoxlu sayda fərqli və bir-birinə oxşamayan əşyalarla ifadə oluna bilər, tək onlardan biri böyük, digəri isə kiçik

olsun. Səbəb əlaqəsinə isə od və tüstü, kök və zoğ, külək və yarpaq xışiltısı, və b. girə bilər.

Yeri gəlmişkən, atalar sözlərinin çoxyönlü qeyri-müəyyənliyi, A.Krikmanın fikirlərinə rəğmən, bir daha onların invariant-variant strukturunu (bütün səviyyələrdə və bütün aspektlərdə) təsdiqləyir. Hər hansı bir atalar sözü nə qədər də konkret aktuallaşma qazansa da, hər bir atalar sözünün ümumi, dəyişməz və vacib tərəfləri vardır. Bu ümumi və dəyişməz onun invariant mahiyyətini təşkil edir, bütün dəyişən tərəflər isə – onun variativ strukturunu (konkret formasını) yaradır. Bu isə atalar sözlərinin bütün aspektləri üçün – ən əsas – məntiqi-semiotik aspektdən başlayaraq dil aspektlərinə qədər keçərlidir. Digər folklor mətnləri kimi, atalar sözləri də sabit olduqları üçün variativlik yarada bilərlər və variativlik yarada bildiklərinə görə də sabitdirlər.

Dissertasiyanın bu fəslində ingilis və Azərbaycan atalar sözlərinin oxşar və fərqli cəhətləri barədə ətraflı danışılır.

Çünki məhz istifadə, tətbiq edilmə və ya reallaşdırma atalar sözünün dil statusu, bütün səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə birgə yoxlanıldığı məhək daşdır.

Öz uzual (ənənəvi) formasında və ya variantlarından birində atalar sözü özünəxas dil, məzmun aspektlərini bir kontekstdə reallaşdırır. Bu kontekstlərdə atalar sözünün referensial aidiyyəti müəyyən edilir. Adətən, mətndə atalar sözünün məzmununa tamamilə uyğun gələn söz birləşmələri vardır və beləcə atalar sözünün ümumiləşdirmə xüsusiyyəti konkret təsdiqini və konkret realizasiyasını, tətbiqini qazanır. Amma ayrı-ayrılıqda əlahiddə tərtib edilmiş vahidlər olduğundan, atalar sözlərin asanlıqla şəklini dəyişir: onlarda müxtəlif struktur və forma dəyişmələri baş verir. Okkazonal istifadə zamanı atalar sözü özünün ənənəfi olmayan mənasını reallaşdırır və üslubi məna qazanır, yəni ifadəli təsir güclənir. İngilis atalar sözlərində, ruslara nisbətən transformasiya olunmuş və qeyri-ənənəvi istifadə tendensiyası daha güclüdür. Bu, dildaxili səbəblərlə yanaşı, xarici faktorlarla da əlaqədardır. Birincisi, ingilis qrammatikasının böyük analitizmi ilə əlaqədardır. Şəkilçilərin kasıblığı, qıtlığı, uzlaşmanın minimal rolu, bütöv söz

birleşmələrinin nisbi formal müstəqilliyi atalar sözünün quruluşunu asanlıqla dəyişməyə, onu işləndiyi cümlənin və ya abzasın quruluşuna asanlıqla daxil etməyə imkan verir. Atalar sözünün okkazional dəyişikliklərinin ekstralinqvistik şərtləri qiymətləndirmə kontekstində, yəni əsərin müəllifi və ya iştirakçıları tərəfindən istifadə olunan atalar sözünə verilən izahlar kontekstində aşkarlanır. Qiymətləndirmə konteksti XIX-XX əsrlər ərzində dil daşıyıcılarının dil zövqlərinin dəyişkənliyini göstərmişdir. Çağdaş bədii əsərlərdə mənfi qəhrəmanların, məhdud, konservativ-mühafizəkar, yaradıcı olmayan insanların nitqləri atalar sözü ilə zəngindir. Belə insanlar çeynənmiş ifadələrə, klişelərə, əzbərlənmiş həqiqətlərə başqalarına nisbətən daha çox üstünlük verirlər.

Dil daşıyıcılarının dil zövqlərinin dəyişməsi ingilis atalar sözlərinin okkazional istifadəsinin əlvan çeşidində öz əksini tapır, bu əlvanlığı istifadə tipləri şəklində ümumiləşdirmək və sadalamaq mümkündür. Onların arasında komponentlərin əvəzlənməsini (sinonimik, antinomik, patronimik və s.), nominalizasiyanı, yəni atalar sözlərinin dəyişən cümlə üzvü kimi istifadəsi, söyləməmə, kontaminasiya, ikiqat aktualizasiya, yəni hərfi və məcazi mənaların oyunu, allüziyanı göstərmək olar.

Bu cür qarşılaşdırma atalar sözlərinin diaxronik dəyişkənliyinin göstəricisidir.

Dissertasiyanın **nəticə** hissəsində araşdırmadan doğan qənaətlər irəli sürülmüş, tədqiqatın əsas müddəaları ümumiləşdirilmişdir.

İngilis və Azərbaycan atalar sözlərinin struktur xüsusiyyətlərinin və denotativ mənalarının müqayisəli tədqiqi əsasında aşağıdakı **nəticələrə** gəlmək mümkündür:

Azərbaycan və ingilis xalqları kimi heç bir qohumluğu olmayan və çoxəsrlilik tarixi boyunca bir-biri ilə geniş ünsiyyətdə olmayan xalqlarda da mənaca eyniyyət təşkil edən atalar sözlərinə rast gəlmək mümkündür.

Müxtəlif xalqların, o cümlədən ingilis və azərbaycanlıların, atalar sözlərinin və məsələlərinin uyğunluğunun başlıca səbəbi onların dil və folklor funksiyalarının ümumiliyi ilə əlaqədardır. Onlar eynitipli həyati və məntiqi situasiyaları və ya cisimlər

arasındakı eynitipli münasibətləri ifadə edən özünəməxsus dil işarələrindən və söz (obraz) modellərindən ibarətdirlər. Məhz buna görə, demək olar ki, bütün atalar sözləri başqa dilin atalar sözü fondunda uyğunluğa malik ola bilər.

İngilis və Azərbaycan atalar sözlərinin mənaca uyğunluğunun digər səbəbi onların mənbə ortaqlığındadır. Sözlər kimi, atalar sözləri də digər xalqlardan alınmışdır.

İngilis və Azərbaycan atalar sözləri öz əyani-obrazlılıq quruluşuna görə uyğun və uyğun olmaya bilər.

İngilis dilində Azərbaycan dilində heç bir ekvivalenti və analogiyası olmayan atalar sözləri də mövcuddur.

Tədqiqatın əsas məzmunu aşağıdakı tezis və məqalələrdə əksini tapmışdır:

1. Особенности семантической структуры английских пословиц и способы их перевода на азербайджанский язык // Azərbaycan MEA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu. «Ekologiya, fəlsəfə, mədəniyyət», 33-cü buraxılış, Bakı, 2002, s.103-105

2. Структурный анализ английских и азербайджанских пословиц // Azərbaycan MEA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu. «Ekologiya, fəlsəfə, mədəniyyət», 33-cü buraxılış, Bakı, 2002, s.107-109

3. Способы перевода английских и азербайджанских пословиц и поговорок // АМЕА Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. «Dilçilik məsələləri», №1(2), Bakı, 2005, s. 239-243

4. Грамматический анализ английских и азербайджанских пословиц и поговорок // Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Gəncə Dövlət Universiteti, «Elmi xəbərlər», Bakı, 2007, s. 47-51

5. Определение английских и азербайджанских пословиц и поговорок // Телавский Государственный Университет, Сборник научных трудов, № 2(24), Телави, 2008, с.281-283

6. Классификация пословиц и поговорок // АМЕА Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri, Bakı, 2009, №7, s. 31-44

7. Оппозитивные и не оппозиционные типы пословичных изречений // АМЕА Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri, Bakı, 2009, №8, s. 475-481

8. Пословицы и поговорки: сравнительное-сопоставительное исследование // Материалы научной и научно-практической конференции. Министерство Образования Узбекистана, Ташкентский Государственный Педагогический Университет имени Навои. 25-26 марта 2011 года, Ташкент, с. 240- 242

9. Пути передачи пословично-поговорочных изречений // Материалы IV научной конференции «Русскоязычие и би(поли)лингвизм в межкультурной коммуникации XXI века: когнитивно-концептуальные аспекты», Пятигорский Государственный Лингвистический Университет, 21-23 апреля 2011 года. Пятигорск, 0, 5 п.л.

10. Сопоставление английских и Азербайджанских пословиц и поговорок // «Тилтаным». Научные труды Института Языкознания Академии Наук Казахстана, 2011, № 1-2, 0, 5 п.л., с.153-158.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АНГЛИЙСКИХ И АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ПОСЛОВИЦ

РЕЗЮМЕ

Исследование проводится в аспекте сопоставления и сравнения основных черт, присущих структуре английских и азербайджанских пословиц, а также положений теории современного перевода применительно к переводу текстов пословиц разнообразного содержания.

Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения. К основному тексту прилагается список использованной литературы.

В первой главе даётся обзор теоретической литературы, охватывающей изучаемую тему. Приводятся цитаты из трудов зарубежных и отечественных исследователей-языковедов.

Во второй главе представлен структурный анализ английских и азербайджанских пословиц, где пословицы делятся на уравнивательные, аппозитивные и оппозитивно-каузальные.

Третья глава отведена для исследования семантических особенностей английских и азербайджанских пословиц. Здесь рассматриваются вопросы синонимии в пословичных изучениях, а также проводится тематическая классификация пословиц.

Работа подытоживается выводами.

**WAYS OF TRANSLATE AND THE STRUCTURAL-
SEMANTIC ANALYSIS OF THE AZERBAIJAN
AND ENGLISH PROVERBS**

SUMMARY

The dissertation consists of the introduction, three chapters, the conclusion and the list of the used literature.

The urgency of the theme is proved in introduction, theoretical and practical importance is defined, novelty of research is revealed.

In chapter first the review of the theoretical literature covering the studied theme is given. Citations from works of foreign and domestic researchers-linguists are resulted.

In the second chapter the structural analysis of English and Azerbaijan proverbs where proverbs share on leveling, oppositive and oppositiv-casual is presented.

The third chapter is taken away for research of semantic features of English and Azerbaijan proverbs. Here questions of proverbial sayings are considered, and also thematic classification of proverbs is resulted.

In the conclusion the dissertation results of research are generalized.